

תורת ההגנה לא כשלה

הישגיהם של הסורים ברמת-הגולן בפתיחת מלחמת יום הכיפורים לא נבעו מ"קונספט מעוות של הגנה קשיחה וניידת" של צה"ל כפי שטוען סא"ל דודי קמחי במאמרו "תורת ההגנה במבחן המערכה ברמת-הגולן ביממה הראשונה במלחמת יום הכיפורים" (מערכות 397). תוכנית ההגנה של פיקוד הצפון הייתה הגיונית ונכונה והיא מוכרת גם בתורות הלחימה של צבאות אחרים. את הסיבות לכישלון יש לחפש במקומות אחרים, ובהם הכישלון המודיעיני, החלטות פיקודיות תמוהות, העדר אמצעים לראיית לילה, זלזול בלתי מוצדק באויב ומנה גדושה של מזל רע

סא"ל עידו

אפילו סותרים זה את זה: אם כוחות צה"ל ברמת-הגולן נערכו על-פי תוכנית הלחימה המכוונת לניהול יום קרב נוסף, הרי שלא נערכו על-פי תוכנית ההגנה למלחמה, ומכאן נובע שתוכנית ההגנה של פיקוד הצפון, בכלל לא נבחנה. תוכנית ההגנה נועדה לבלום ניסיון סורי להבקיע לעומק רמת-הגולן במטרה לכבוש את כולה או נתחים ממנה ולהכין את התנאים למעבר צה"ל – מהר ככל האפשר – למתקפת-נגד לתוך סוריה.

תוכנית יום הקרב לא נועדה לבלום מתקפה סורית כוללת, ואפילו לא מוגבלת, ברמת-הגולן. היא נועדה לנהל קרב ירי ניח בין הטנקים והתותחים של צה"ל לבין אלה של הצבא הסורי, בעוד מוצבי הרגלים של שני הצדדים משמשים אך ורק כקורבנות סבילים של האש המונחת עליהם מרחוק (לכל היותר יכולים היו לצפות ולדווח על המתרחש ממול). מעת לעת ערך אחד הצדדים פשיטות מקומיות. היה זה הנוסח המוכר של הלחימה בגבול הסורי כבר מאמצע שנות ה-60 ("המלחמה על המים") – לחימה שנמשכה גם במהלך מלחמת

שהוביל את סא"ל קמחי מהעובדות המוכרות על ניהול קרב ההגנה ברמת-הגולן במלחמת יום הכיפורים לעבר הפרשנות שלו לאותן העובדות. מדובר

פרק ההגנה בספר "תורת הקרב" משנת 1963 (המהדורה הרלוונטית למלחמת יום הכיפורים) מציין את אופציית ההגנה הקבועה, שבה נדרשת "היצמדות עיקשת מצד כוחותיו העיקריים של המגן לקרקע במערכים המבוצרים שלו בלי לאבד אף שעל אדמה"

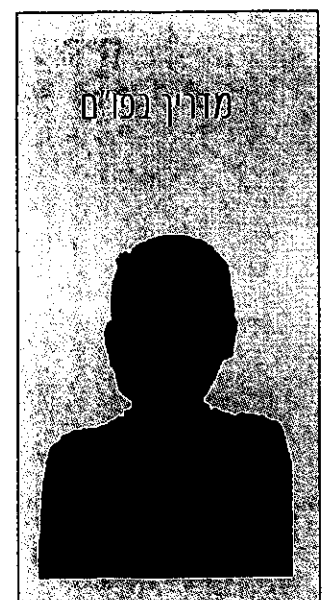
בליקויים שממוטטים את הבסיס שעליו נשענות טענותיו.

על הקשר בין היערכות ליום קרב ולמלחמה לבין מבחן התוצאות

הליקוי הראשון בטענותיו של סא"ל קמחי הוא התייחסותו אל ההיערכות ליום הקרב ואל תפיסת ההגנה "המעוותת" כאל גורם אחד ("הגורם המרכזי לכישלון"). אבל האמת היא שאין מדובר בגורם אחד, אלא בשני גורמים שונים במהותם. לא זו בלבד שאין קשר מחבר בין השניים, הם

בסיכום מאמרו "תורת ההגנה במבחן המערכה ברמת-הגולן ביממה הראשונה במלחמת יום הכיפורים" (מערכות 397, אוקטובר 2004), קובע סא"ל דודי קמחי, ש"המאמר מוכיח כי הגורם המרכזי שהוביל לכשל ולהתמוטטות של מערכת המגנה בשעות הראשונות למלחמה ברמת-הגולן היה הקונספט המעוות של 'הגנה קשיחה וניידת' – ניהול קרב מתוך תפיסה שמדובר ב'יום קרב' נוסף ובורותם של המפקדים בתורת ההגנה".¹ זאת, לדברי

הכותב, בניגוד לתפיסות הרווחות, שהסיבות לכישלון היו יחסי כוחות לא מספיקים (כפי שטען, למשל, אלוף פיקוד הצפון דאז, יצחק חופי) ומוכנות נפשית לא מספקת עקב כישלון המודיעין הישראלי להתריע בזמן (כפי שטענו חוקרים שונים שהוא מצטט מדבריהם). לצערי, אני מזהה כמה ליקויים בהיגיון

נלחמים ברמת-הגולן

סא"ל קמחי: ההיערכות לפי התוכנית ליום קרב במקום לפי תוכנית ההגנה לא נבעה מהעדר התרעה

הנראה לעין, שהרי סוריה לא תצא למלחמה בלי מצרים, ואילו מצרים לא תצא למלחמה בלי שתהיה לה יכולת לפגוע בעומק שטחה של מדינת ישראל, והיכולת הזאת טרם הושגה. כל הערכת מצב של מפקד חטיבה 188 בנוגע לכל דיווח על לחימה צפויה נגד הסורים נצבעה בהתאם לקונספציה הזאת, שהמודיעין הצליח להשריש בצורה כה מוצלחת. גם האופן שבו ערך את כוחותיו במהלך השבוע שקדם לפרוץ המלחמה היה בהתאם לקונספציה. כאשר אמר לו אלוף פיקוד הצפון בשעה 10 בבוקר ה-6 באוקטובר: "מלחמה היום", לא השכיל מפקד חטיבה 188 להתנתק מהערכת המצב הקודמת שלו ולהבין שמדובר במצב אחר הדורש מענה אחר – מענה שהיה מוכן, לכאורה, בדמות תוכניות ההגנה השונות. לאחר השיחה עם אלוף פיקוד הצפון הורה מפקד החטיבה למפקדי הגדודים שלו להתכונן ללחימה, אבל לא הזכיר את המילה "מלחמה", וגם הם הבינו שהם עומדים לפני יום קרב בלבד.⁶ הקושי הפסיכולוגי לא היה רק של מפקד חטיבה 188; גם מפקד החטיבה המרחבית ברמת-הגולן הורה לפקודיו להתכונן ליום קרב במקום למלחמה.⁷

משנה: ראשית, יש לדעת את העובדות על המתרחש בהווה ולפרש אותן כדי להעריך את הצפוי להתרחש בעתיד; שנית, יש להבין את המשמעות המבצעית הנובעת מהעובדות האלה; שלישית, יש להטמיע את המשמעות בהערכת המצב ולקבל החלטות בהתאם; רביעית, יש להיערך בהתאם להחלטות האלה. התהליך הזה דורש זמן. כאשר ההתרעה היא למצב חדש ובלתי צפוי, נדרש זמן רב יותר.³ כאשר כוח צבאי ערוך על-פי הערכת מצב מסוימת, דרוש לו זמן לא רק לתהליך ההטמעה השכלית והנפשית של המצב החדש, אלא גם זמן לתכנון מחדש ואחר כך זמן לשינוי בפועל של ההיערכות על-פי התוכנית החדשה. מפקד חטיבה 188 ציפה ליום קרב החל מה-13 בספטמבר – שלושה שבועות לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים.⁴ למעשה, על-פי עדותו של מפקד אחד הגדודים בחטיבה, מאז הגעתו לחטיבה – חודשים ספורים קודם לכן – עסק מפקד החטיבה אך ורק בתוכניות ליום הקרב!⁵ לגישה הזאת היה אחראי המודיעין, שכן בשנים שלפני המלחמה הוא הצליח להשריש את התפיסה, שלא צפויה מלחמה בעתיד

ההתשה, שהתנהלה בעצימות עולה ויורדת מסיום מלחמת ששת הימים ועד פרוץ מלחמת יום הכיפורים. הגיון ההיערכות ליום קרב היה פריסת כמות רבה ככל האפשר של קנים יורים בקו הקדמי כדי לפגוע במטרות רבות ככל האפשר בזמן קצר ככל האפשר (רבות מהמטרות האלה היו מתוכננות מראש ולא היו רלוונטיות לקרב הגנה של ממש) תוך החזקת עתודות מזעריות לתגבור האש או להדיפת פשיטות בגזרה זו או אחרת לפי הצורך. לא היה צורך בהיערכות כוחות לוחמים לעומק, משום שהאויב לא רצה להגיע לשם. ההיערכות לפי התוכנית ליום קרב במקום לפי תוכנית ההגנה – טוען סא"ל קמחי – לא נבעה מהעדר התרעה, שכן כבר בשעה 10 בבוקר הודיע אלוף פיקוד הצפון למפקד חטיבה 188 שעומדת לפרוץ מלחמה, וממילא הכוחות הסדירים ברמת-הגולן כבר היו מצויים בכוננות גבוהה ללחימה, והם אף תוגברו בחטיבה 7.² לדעתי, מוצגת כאן הבנה לא מספקת של המושג "התרעה". התרעה אינה רק עניין טכני – "אמרתי לך מראש שיקרה כך או כך". התרעה היא תהליך של למידה, והיא כוללת כמה תהליכי

הכישלון הראשון במלחמת יום הכיפורים היה אפוא של אגף המודיעין: הוא לא עמד בהנחת היסוד, שיהיה ביכולתו להעניק התרעה של 48 שעות לפחות.⁸ בדרך כלל נהוג להציג את מחיר האיחור במתן ההתרעה רק בהיבטים המדיניים והאסטרטגיים שלה: הממשלה לא הספיקה להכין תגובה מדינית פנימית וחיצונית מתאימה, וצה"ל לא הספיק לגייס את כוחות המילואים. אולם היו לכך גם היבטים מערכתיים וטקטיים. אי-מוכנותו הנפשית, ולכן גם המבצעית, של מפקד חטיבה 188 למלחמה הייתה אחד המחירים הטקטיים. את הנזק הטקטי הזה יכול

היה לתקן אלוף פיקוד הצפון, אילו היה מודע לו במידה מספקת, אבל תשומת ליבו הייתה נתונה לבעיות אחרות שנגרמו כתוצאה מההפתעה, כגון הצורך להיערך לקראת גיוס מהיר של כוחות המילואים ולהשתתף בדיוני המטכ"ל. הוא הסתפק באמירה הקצרה שצפויה לפרוץ מלחמה – בלי לוודא שהמשמעות הופנמה כך שחטיבה 188

תעבור מהיערכות לפי התוכנית ליום קרב להיערכות לפי תוכנית ההגנה לקראת מלחמה. ועדיין נותרת השאלה: האם בכלל אפשר היה להעביר את הכוחות לתוכנית החדשה בזמן המוגבל שנוותר להם מרגע קבלת ההתרעה ועד לפרוץ המלחמה? מערכת הפיקוד והשליטה כשלה בכך שלא וידאה שהחטיבה הבינה את משמעות ההתרעה שניתנה. אבל המודיעין הוא שותף בכיר בכישלון הזה משום שאיחר לתת את ההתרעה. מדובר באיחור שבגללו לא התאפשר למפקדים בכל הרמות להפנים את משמעות ההתרעה ולשנות את דפוסי הפעולה שלהם בהתאם.

העובדה שסא"ל קמחי כורך יחד את תפיסת ההגנה ואת ההיערכות ליום הקרב בסיכום מאמרו היא מוזרה כפליים, משום שבגוף המאמר פוסל סא"ל קמחי עצמו את הטענה שההיערכות של כוחות צה"ל ליום

הקרב היא הסיבה לכישלון ההגנה ביממה הראשונה של המלחמה.⁹ הנימוקים שלו לפסילה הזאת היו ש"הכוחות הסדירים היו בלאו הכי בכוננות מרבית ללחימה", וממילא תוכניות ההגנה "היו רחוקות – מהבחינה התורתית – מהדרוש למגננה אופרטיבית ולהגנה טקטית, והכשלים היו מובנים בהן". מעבר לסתירה העצמית בין דבריו בסיכום לבין דבריו אלה שבגוף המאמר, הרי שהעילות לפסילה הזאת, כפי שהסברתי לעיל, הן בלתי הגיוניות בעליל. יתר על כן, סא"ל קמחי מודע גם לכישלון התודעתי להפריד בין צפי למלחמה לבין צפי ליום קרב ברמת

הגנה קבועה, המבוססת על קשיחות ועל עיקשותם של הלוחמים בקו הקדמי, אינה המצאה ישראלית. התפיסה – על יתרונותיה וחסרונותיה – מפורטת בגרסאות ובניסוחים כאלה ואחרים בכל ספרי התורה של כל הצבאות מאז שלהי מלחמת העולם הראשונה

מפקד החטיבה ומטה, ואפילו מסתמך על דו"ח ועדת אגרנט כדי לתאר את הכישלון הזה בהמשך המאמר.¹⁰

תפיסת הגנה מעוותת – האומנם?

ללא קשר לשאלה אם תוכנית ההגנה אכן נבחנה ואם לאו, חובה עלי להתייחס גם לטענתו של סא"ל קמחי שתפיסת ההגנה של פיקוד הצפון ערב מלחמת יום הכיפורים נגדה את תורת הקרב של צה"ל, ובמשתמע נגדה כל תורת הגנה קבילה באשר היא. (וכי כיצד אפשר לפרש אחרת את הקביעה שמדובר היה ב"קונספט מעוות")?

סא"ל קמחי מצטט מסמך של צה"ל,¹¹ שלפיו שיטת הפעולה הנבחרת של פיקוד הצפון בכל תוכניות ההגנה הייתה כדלקמן:

הגנת רמת-הגולן על-ידי כוחות סדירים ומילואים מינימליים מבוססת על הגנה קשיחה על קו הגבול

באמצעים ניידים, שתתבסס על מוצבי הבט"ש ועל כוחות שריון כעתודה למכות נגד מקבילות ומקדימות וביצוע מחטפים בסיוע ארטילריה ואוויר.

א. הכוחות המגינים צריכים לבלום את האויב בקו הקדמי ולא לאפשר כל חדירה לעומק.

ב. משימת הבלימה מוטלת על כוחות השריון, שעוצמתם ופריסתם צריכות לאפשר בלימת כל מאמץ של האויב בקו הקדמי.

ג. כוחות חי"ר מינימליים יוחזקו במוצבי הבט"ש בלבד, ותפקידם יהיה לשמש "עיני הפיקוד" ולהגן על עצמם.

על השיטה הזאת מעיר סא"ל קמחי: "סעיף 'השיטה', כפי שהוא מופיע בתוכנית הפיקודית 'סלע', עומד בניגוד לתו"ל של צה"ל, כפי שבא לידי ביטוי בשני ספרי היסוד: 'תורת הקרב' ו'לוחמת שריון'. כאשר בחר הפיקוד בשיטה הזאת, הוא ויתר למעשה על כמה עקרונות מלחמה, ובהם אלה הקובעים כי יש לדבוק במשימה לאור המטרה, לשמור על היוזמה, על העומק ועל עתודה ולנהל את

המלחמה בתחבולות".¹² זוהי רשימה נכבדה של טענות, ויש לבדוק אותן אחת לאחת.

ראשית, האם יש סתירה בין תורת הקרב הרשמית של צה"ל ערב מלחמת יום הכיפורים לבין שיטת הפעולה הנבחרת של פיקוד הצפון?

פרק ההגנה בספר "תורת הקרב" משנת 1963 (המהדורה הרלוונטית למלחמת יום הכיפורים) מכיר בשתי שיטות הגנה בסיסיות: הגנה קבועה והגנה ניידת. הן נבדלות ביניהן קודם כול באופי הפעילות שנוקטים הכוחות המגינים: בהגנה קבועה נדרשת "היצמדות עיקשת מצד כוחותיו העיקריים של המגן לקרקע במערכים המבוצרים שלו בלי לאבד אף שעל אדמה" (ההדגשה שלי – ע'), ואילו בהגנה ניידת ישנה "נכונות לוותר באופן זמני על שטח כדי למשוך את האויב ולתעלו לעומק השטח...". הספר גם קובע באילו נסיבות רצוי לבחור בשיטה האחת ובאילו נסיבות – בשיטה האחרת: הגנה

ניידת "מתאימה בעיקר לכוחות משוריינים, כשהם פועלים מחוץ לגבולות המדינה במרחבי תמרון גדולים" (ההדגשה שלי - ע'). לעומתה, ההגנה הקבועה "היא שיטת ההגנה העיקרית שתינקט בגבולות מדינת ישראל בשל ההכרח שלא לוותר על שטח ואפילו באופן זמני" (ההדגשה שלי - ע').

על אופן ניהולה של ההגנה הקבועה נכתב: "זהו קרב הגנה המתנהל תחילה על המוצבים הקדמיים ולאחר מכן בתוך המערך כדי לעקור את האויב מהמערך, במקרה שהאויב קנה בו אחיזה. הקרב על המערך העיקרי הוא עיקרו של שלב ניהול קרב ההגנה". המילה "במקרה" מלמדת כי התורה אינה מניחה כמובן מאליו שהאויב יצליח לעבור את המוצבים הקדמיים (הרי מטרת ההגנה הקבועה, כמצוטט לעיל, היא למנוע זאת), זוהי רק אפשרות שיש להביאה בחשבון. יתר על כן: "אם כי עיקרה של לוחמת הכוח במערך העיקרי הוא בקרב אש נייד ועיקש, יהיה גם בשיטת לחימתו של כוח זה יסוד של תנועה, והוא:

1. ניצול היסודות הניידים, בעיקר טנקים, לתגבור הגזרות המותקפות.
2. עיבוי הגזרות המותקפות על-ידי כוחות שידוללו מתוך גזרות שאינן מותקפות.
3. הנחתת התקפות נגד על-ידי חלק מכוחות ההחזקה, בעיקר בלילה". ככלל, מציין ספר "תורת הקרב", הגנה קבועה תוטל על כוחות רגליים, ואילו כוחות משוריינים יעדיפו לנהל הגנה ניידת. אבל "כאשר אין אפשרות לוותר על שטח בשל חשיבותו או בשל העדר עומק... כאשר השטח לא מאפשר תמרון, [תועדף ההגנה הקבועה], גם אם הכוח המגן נייד ומשוריין". ברור מהציטוט האחרון שהתורה הרשמית מכירה תנאים שבהם יוטל על כוחות משוריינים לנהל הגנה קבועה. פרק ההגנה בספר "לוחמת שריון" מ-1965 (המהדורה הרלוונטית למלחמת יום הכיפורים) תמציתי יותר, אך אינו סותר את הקביעות האלה.

דומני כי הציטוטים הקצרים האלה מבהירים חד-משמעית, כי

בניגוד לטענתו של סא"ל קמחי, אין שום סתירה בין הוראותיהם של ספר "תורת הקרב" ושל ספר "לוחמת שריון" לבין שיטת הפעולה הנבחרת של פיקוד הצפון ביממה הראשונה של מלחמת יום הכיפורים. ממשלת ישראל קבעה שקו הפסקת האש ברמת-הגולן הוא שווה ערך לגבולה המדיני של מדינת ישראל, ולכן פיקוד הצפון בחר בשיטת ההגנה הקבועה. היות ועיקר עוצמתו הלוחמת של פיקוד הצפון הן להלכה (על-פי תוכניות ההגנה השונות) והן למעשה היו יחידות טנקים,¹³ הרי שהוטל עליו להפעיל את הכוחות הניידים האלה בהגנה קשיחה על הקו הקדמי, תוך שהוא מנצל את ניידותם כדי להסיט כוחות במהירות מגזרות שבהן העריך שעוצמת התוקף מאפשרת דילול כוחות מגינים לגזרות שבהן העריך שנדרש תגבור של הכוחות המגינים. גם הרעיון הזה – הסטת כוחות על-פי עוצמתם של מאמצי התוקף – מופיע במפורש באחד הסעיפים העוסקים באופן ניהולה של ההגנה הקבועה.

עתה יש לבחון את טענתו של סא"ל קמחי בדבר התעלמותו של פיקוד הצפון מכמה עקרונות מלחמה. העיקרון הראשון שהתעלם ממנו הפיקוד – לטענת סא"ל קמחי: "דבקות במשימה לאור המטרה". דומני שהפסקה הקודמת מוכיחה בעליל שהפיקוד עמד בכבוד בעיקרון הזה. המטרה הייתה למנוע כל הישג קרקעי מהאויב, והמשימה והשיטה נגזרו בהתאם: לנהל הגנה קבועה קרוב ככל האפשר לקו הגבול.

העיקרון השני שהפיקוד התעלם ממנו, לכאורה: יוזמה והתקפיות. ומהי הדרישה להפעיל "כוחות שריון כעתודה למכות נגד מקבילות ומקדימות וביצוע מחטפים בסיוע ארטילריה ואוויר" (ההדגשה שלי - ע') אם לא יישום של העיקרון הזה? על אי-ההתעלמות מעיקרון העתודה בתוכנית הפיקודית מעיד הציטוט בפסקה הקודמת.

מתוך רשימת העקרונות החסרים לכאורה של סא"ל קמחי נותרו רק שניים, שאינם מוזכרים מפורשות

בסעיף השיטה: עומק ותחבולה. עקרון העומק אכן אינו מוזכר מפורשות בסעיף השיטה. הוא נעדר גם ממערכת הביצורים והמכשולים שבנה פיקוד הצפון ברמת-הגולן לפני המלחמה. אך, יחד עם זאת, כאשר מעיינים בפריסת הכוחות המתוכננת של הפיקוד ובמשימתה של אוגדת המילואים שאמורה להתגייס לפני פרוץ המלחמה (בהינתן התרעה מספקת) או מייד עם פריצתה (אם ייכשל המודיעין), הרי שיש כוחות בעומק רמת-הגולן. הנחת היסוד של פיקוד הצפון הייתה, שכוחותיו הסדירים מסוגלים לבלום את האויב בקו הקדמי תוך אובדן שטח מזערי לכל היותר, אבל גם אם ייכשלו, הרי שהמילואים יספיקו להיערך בעומק רמת-הגולן כדי לבלום את הסורים. בפועל, במרוץ בין כוחות המילואים המתגייסים באיחור בגין ההפתעה לבין הכוחות הסוריים התוקפים, הרי שבמרכז רמת-הגולן אכן הגיעו המילואים בזמן כדי להיערך במערך עומק חפוז, ואילו בדרום רמת-הגולן נותרה בפני הסורים דרך פתוחה, שהם נכשלו ולא ניצלו אותה, וסיבותיהם עימם. כאשר התעוררו הסורים לנצל אותה, כבר נסגרה גם הפרצה בדרום רמת-הגולן באמצעות יחידות של אוגדת המילואים שהייתה העתודה של המטה הכללי. כלומר, עקרון העומק זכה להתייחסות, אך מימושו בשטח נכשל בשל התרעה לא מספקת לפני המלחמה. גם עקרון התחבולה לא זכה להצהרה ברורה בדבר קיומו. התחבולה היא פעולה הננקטת כדי להפתיע את האויב, לשבש את שלוות נפשו ואת אמונו בייתכנות היישום של תוכניתו. בהחלט אפשר להתייחס לדרישה לבצע התקפות נגד מקדימות מקומיות ומחטפים בשטח הסורי במסגרת הלחימה ההגנתית כאל התנהגות תחבולנית: התוקף הסורי מצפה למצוא את יחידות המגן הישראליות בשטחן, ותחת זאת הוא נאלץ להגן על עצמו בשטחו שלו...

שני מרכיבים בכל זאת חסרים בתוכנית ההגנה של פיקוד הצפון, ואשר מופיעים בספר "תורת הקרב": מערך האבטחה ומערכי עומק מסוגים שונים.

בספר "תורת הקרב" נקבע, שלפני מערך ההחזקה צריך להיות מערך אבטחה, שבו פועלים כוחות האמורים לאכן את מאמצי האויב ולהתישם בלי להיגרר לקרבות הכרעה. אולם מבנה השטח ברמת-הגולן הכתיב שהתוואי הטוב ביותר למיקום מערך ההחזקה נמצא בצמוד לקו הגבול. פירוש הדבר, שלא נותר בין קו הגבול לבין מערכי ההחזקה די מרחב לפעולתם של כוחות מאבטחים. יחד עם זאת, מבנה השטח הזה גם איפשר לכוחות הערוכים במערכי ההחזקה לצפות עד לעומק שטח סוריה ובכך לממש לפחות את המשימה הראשית של מאמץ האבטחה – "לאכן את האויב ואת עוצמתו ולהתריע על התקרבותו" הרבה לפני שהתקרבו הכוחות

הסוריים התוקפים למערכי ההחזקה. לצורך העניין, מערך האבטחה הישראלי יכול היה לתפקד כאילו היה בתוך השטח הסורי. תורת הקרב עוסקת באידיאל, במקרה המושלם. אך היא אינה תורה מסיני, בבחינת "כזה ראה וקדש" ויהי מה. כל תוכנית מבצעית חייבת להתבסס על התורה תוך התפשרות והתאמת דרישותיה

ה"מושלמות" לתנאי המציאות הייחודית שאיתם היא מתמודדת (המרחב, הזמן והאויב).

כפי שצינתי לעיל, מערכי העומק אכן היו חסרים בתכנון ובפועל, אך לעומת זאת תוכנו כוחות בעומק. בהחלט היה עדיף – מתוך הנחת המקרה הגרוע ביותר – להכין מערכים סדורים גם בעומק רמת-הגולן ולא להסתפק בהיערכות חפוזה. העדרם בפועל של הכוחות בעומק היה תוצאה של ההתרעה המאוחרת ולא של כשל בתכנון המקורי.

הערה אחרונה: בניגוד לדעתם של ד"ר ולד ושל סא"ל קמחי, הגנה קבועה, המבוססת על קשיחותם ועל עיקשותם של הלוחמים בקו הקדמי, אינה המצאה ישראלית. התפיסה – על יתרונותיה וחסרונותיה – מפורטת בגרסאות ובניסוחים כאלה ואחרים בכל ספרי התורה של כל הצבאות מאז שלהי

מלחמת העולם הראשונה – המלחמה שבה נולדו כל תפיסות ההגנה הטקטיות המשמשות עד היום בכל הצבאות.¹⁴ אין זה משנה אם הכוח המבצע מבוסס על חיל רגלים או על חיל שריון; מרגע שניתנה הוראה מגבוה, שוויתור על שטח אינו קביל, נדרשו ועדיין נדרשים מפקדים טקטיים להיערך בהתאם. אפילו הצבא הגרמני, שהמציא את ההגנה הניידת העמוקה בשלהי מלחמת העולם הראשונה והפך אותה לשיטתו המועדפת אחריה, המשיך להכיר בצורך להיערך לעיתים להגנה מקובעת בקרקע. "המרכיב החשוב ביותר של כל מערך הגנה הוא מערך ההחזקה העיקרי. יש להחזיקו עד הסוף... ההגנה על מערך ההחזקה העיקרי תנוהל על-ידי כל החילות כך שהתקפת האויב תמוצה

הנתונים מצביעים, לכאורה, שכוח רגלי, המנסה לבלום כוח שריון, הגם שהוא מצויד בשפע של מערכות נשק נגד-טנקים ומסתייע בטנקים, ישלם על כך יותר אבדות מאשר כוח טנקים המקבל את המשימה הזאת

לפני קו ההתנגדות העיקרי... יש לתכנן ולהקים מערך הגנה בעורף. נסיגה למערך הזה תתבצע בדרך כלל רק במקרים קיצוניים... מפקד יורה לסגת למערך העורפי רק כאשר המשך החזקת המערך הקדמי כרוכה באבדות בלתי נסבלות, והמצב מאפשר נסיגה כזאת... במקרה שקטע מתוך מערך ההחזקה העיקרי נחדר ונכבש על-ידי האויב, יש לעשות כל מאמץ להשמיד את הכוחות החודרים באש. יחידות רגלים ונשק כבד הנמצאים בסמיכות ינסו לסלק את האויב באמצעות התקפות נגד חפוזות – לפני שהספיק לבסס את אחיזתו במבקע" (ההדגשות שלי – ע').¹⁵ הרי זו בדיוק השיטה שניסח אלוף פיקוד הצפון הישראלי בתוכנית ההגנה שלו. משנות ה-50 ועד איחוד הגרמניות בשנות ה-90 התבססה תוכנית ההגנה הרשמית של נאט"ו על "הגנה קבועה קדומנית" בגלל דרישת הגרמנים, שעל

שטחם נועדה להינטש המערכה. הגרמנים סירבו לאפשר אפילו ויתורי שטח זמניים לצרכים טקטיים. המושג הזה מופיע עד היום גם בספרי התורה האמריקניים.¹⁶

אשמת השריון

חלק מהעיוות לכאורה בתפיסת ההגנה של פיקוד הצפון תולה סא"ל קמחי בהתגבשות תפיסות כגון "הלם השריון" וה"טוטליות של הטנק", שהוקצנו לאחר מלחמת ששת הימים לאור הישגי עוצבות השריון באותה המלחמה. כתוצאה מכך התגבשה "גישה פשטנית, שראתה בטנק את חזות הכול".¹⁷ אלא שהצגת העניינים הזאת, שמקורה במחקרו של ד"ר אל"ם עמנואל ולד, (שגרסתו הגלויה התפרסמה תחת הכותר "קללת הכלים השבורים") פשטנית גם היא.¹⁸

עיון בסדר הכוחות המלא של צה"ל במלחמת יום הכיפורים מראה יחס של כשני גדודי טנקים לכל גדוד רגלים.¹⁹ אולם בתיאורי הקרבות ברמת-הגולן כמעט אין שומעים דבר על תרומתם של כוחות הרגלים: מוכרות שתי

ההתקפות של חטיבת גולני בחרמון והשתתפות חטיבת מילואים של הצנחנים בהתקפה השנייה על החרמון. מוכרים הרבה פחות קרבות נוספים – כולם מצומצמים בהיקפם הן בממדי הכוחות הלוחמים והן במשכם.²⁰ גם בסיני מוכרת השתתפותן של עוצבות הרגלים רק באופן חלקי ביותר – בעיקר בגלל הכישלונות (החוזה הסינית, סואץ) וצליחת התעלה על-ידי חטיבת צנחנים.²¹

הבעיה אם כן אינה נעוצה בהעדר יחידות רגלים, אלא במשימות שהחליטו להטיל עליהן. אכן, בתוכניות ההגנה של פיקוד הצפון היו יחידות הטנקים מרכיב הלחימה העיקרי. הסיבה לכך – לדברי אלוף פיקוד הצפון בתדריך כמה חודשים לפני המלחמה – הייתה שרידותם הנמוכה של יחידות הרגלים מול עוצמת האש הארטילרית של הסורים, שצפויה

שיירת טנקים בדרכה לתגבור הכוחות בחזית הגולן

עד כה רק בשתי מלחמות פגש צבא שעיקרו כוחות משוריינים מערך הגנה המבוסס בעיקרו על חיל רגלים חמוש בטילים נגד-טנקים וברקטות נגד-טנקים: מלחמת יום הכיפורים ומלחמת שלום הגליל

הגנה המבוסס בעיקרו על חיל רגלים חמוש בטילים נגד-טנקים ובכמות גדולה מאוד של רקטות נגד-טנקים: מלחמת יום הכיפורים ומלחמת שלום הגליל.²³ המלחמה השנייה התנהלה בשטחים הרריים, מיוערים ובנויים (שהם השטח הטוב ביותר ללוחמת רגלים נגד טנקים), והמגן ניהל בעיקר קרבות השהיה.²⁴ לכן כדוגמה לניסיון היסטורי המתאים להשוואה עם רמת-הגולן במלחמת יום הכיפורים נצטרך להסתפק בניתוח הדוגמה המצרית באותה המלחמה.

התוכנית המצרית התבססה על צליחה בוזזמנית של חמש אוגדות רגלים מתוגברות בכמויות גדולות מאוד של נשק נגד-טנקים לכל רוחב חזית התעלה.²⁵ כל אוגדה נדרשה לצלוח ולהקים בתוך שעותיים מערך הגנה חפוז המבוסס רק על כוחות רגלים. צורתו אמורה הייתה להיות של

מוחלטת, כאקסיומה שאין צורך להוכיחה.

הפרכת התיזה של אלוף פיקוד הצפון מחייבת הוכחה שהיקף האבדות של יחידות רגלים מצוידות במיטב הנשק נגד-טנקים, שיכול היה צה"ל להשיג ערב מלחמת יום הכיפורים, היה נמוך מזה של היקף האבדות בפועל ששילמו יחידות הטנקים, וכי בתנאים שבה נפתחה המלחמה היו יחידות הרגלים האלה משיגות תוצאה טובה יותר מיחידות הטנקים מול המתקפה הסורית, דהיינו הישגיהם הקרקעיים של הסורים היו קטנים יותר. כידוע, בני אנוש אינם יכולים לענות תשובה מוחצת לשאלה "מה היה קורה אילו..." אסתפק אפוא בהצגת כמה נתונים העשויים להצביע על הכיוון הנכון, לדעתי.

עד כה רק בשתי מלחמות פגש צבא שעיקרו כוחות משוריינים מערך

הייתה לנחות על עמדותיהן והעדר נשק נגד-טנקים יעיל ביחידות הרגלים.²² תפיסת הפיקוד הייתה שהטנק הוא הנשק היעיל ביותר נגד-טנקים – הן מבחינת יכולתו להשמיד מטרות, הן מבחינת יכולתו לעשות כן באבדות מזעריות בכלל ומאש הארטילריה הסורית בפרט והן מבחינת היכולת לנייד אותו מהר יחסית מגזרה לגזרה לפי צורכי הקרב. הטוענים נגד הגישה הזאת צריכים להוכיח שהערכתו של אלוף פיקוד הצפון בנוגע ליחס העלות-תועלת של הטנקים לעומת הרגלים הייתה שגויה. בכל הניתוחים שקראתי, המבקרים את התפיסה של אלוף פיקוד הצפון (ומאמרו של סא"ל קמחי הוא רק האחרון שבהם ומסתמך על חלק מקודמיו – כולל דו"ח ועדת אגרנט על ספיחיו השונים ועל ספרו של ד"ר ולד), טרם ראיתי התמודדות אמיתית עם האתגר הזה. הטענה מוצהרת כאמת

חצי סהר, שקצותיו נשענים על תעלת סואץ. רוחבו המרבי (מקצה אחד הצמוד לתעלה ועד לקצה האחר) אמור היה להיות כשישה קילומטרים, ועומקו המרבי – כשני קילומטרים. על המערך הזה הוטל להגן על המשך הצליחה ועל הכוחות המצטרפים אליו, כולל יחידות טנקים, ולהגדיל את בסיסו בהדרגה, כך ש-24 שעות לאחר תחילת הצליחה יהיה רוחבו המרבי כ-16 קילומטרים, ועומקו המרבי – כשמונה קילומטרים.

כיוון שהמצרים ידעו שעיקר עוצמת ההגנה הישראלית מבוססת על התקפות נגד של טנקים, תוגברו אוגדות הרגלים בכמויות גדולות של נשק נגד-טנקים על חשבון עוצבות שלא נועדו להשתתף בצליחה. בסופו של דבר מנתה עוצמת האש נגד-

טנקים של כל אוגדה כזאת בין 380 ל-405 כלי נשק כבדים נגד-טנקים לטווח בינוני וארוך (טנקים, תותחים נגד-טנקים למיניהם ומשגרי טילים נגד-טנקים מדור א' – רובם המוחלט מדגם "סאגר")²⁶ ועוד כ-485 כלי נשק נגד-טנקים בעלי טווח קצר ("אר-פי-ג'י" למיניהם). האוגדות האלה הצליחו במשך ארבעת ימי

הלחימה הראשונים לבלום סדרה של התקפות נגד של צה"ל ולהשמיד כ-100 טנקים ישראליים ביממה הראשונה,²⁷ כ-100 טנקים ביממה השנייה ויותר מ-40 טנקים ביממה השלישית. כמות מצומצמת נוספת של טנקים ישראליים הושמדה ביממה הרביעית. עשרות טנקים ישראליים נוספים ניזוקו במידה שאפשר היה לתקנם בשדה או בסדנאות מרחביות והם הוחזרו במהירות לשימוש.

שיעור הפגיעה ביחידות השריון הישראליות נראה מרשים, עד שבוחנים את המחיר ששילמו תמורתו המצרים, את האופן שבו לחמו יחידות השריון הישראליות באותם הימים ואת היקף האבדות של צה"ל מול הצבא הסורי, שהפעיל בעיקר טנקים: • למעט על היום הראשון של המלחמה לא התפרסמו נתונים של

האבדות המצריות במהלך המלחמה בפילוח יומי. ביום הראשון נהרגו כ-280 חיילים מצרים,²⁸ וככל הנראה נפצעו לפחות 800.²⁹ עצימות הלחימה לא פחתה בימים שלאחר מכן, ויש להניח שאבדות המצרים היו לפחות באותו היקף בכל יממה ואולי אף יותר, שכן ביום הראשון החלה הלחימה רק בשעות אחרי הצהריים המוקדמות. אבדות הצבא המצרי במהלך המלחמה כולה נאמדות ברבבות הרוגים ופצועים. הנתון הגבוה ביותר שראיתי הוא 12 אלף הרוגים וכ-35 אלף פצועים. גם אם הנתון הזה מוגזם, הוא בהחלט מרמז על היקף האבדות בימים הראשונים של

אחת הטעויות המרכזיות הייתה התעקשות המפקדים הבכירים להאמין שהמאמץ העיקרי של הסורים יונחת בצפון רמת-הגולן, אף שהמודיעין התריע זמן רב לפני המלחמה שהסורים בוחנים להטיל את מאמצם העיקרי בדרום הרמה

המלחמה. על סמך הנתון של היום הראשון והנתון הכללי אפשר להעריך שבארבעה הימים הראשונים של המלחמה איבדו המצרים לפחות 4,000 הרוגים ופצועים³⁰ בתמורה להשמדת כ-250 טנקים וגדוד רגלים ישראלי אחד.³¹ יחד עם האבדות הכבדות בכוח אדם איבדו המצרים באותם הימים כמעט 300 טנקים מתוך כ-850 הטנקים של האוגדות הצולחות. לשם השוואה: סך האבדות של הצבא הסורי ושל כוחות המשלוח שתיגברו אותו, שהסתמכו בעיקר על לוחמת טנקים, הגיע בתום 18 ימי המלחמה לכ-8,600 הרוגים ופצועים. אבדות צה"ל בכל החזיתות במשך כל המלחמה היו כ-7,800 הרוגים ופצועים.

התקפות הנגד הישראליות במשך ארבעה ימי הלחימה הראשונים מאופיינות בתרגולת לחימה שגויה מול הטילים נגד-טנקים (הסתערות מהירה לסגירת טווח) ובכך שיחידות ישראליות קטנות, בדרך-כלל פלוגות טנקים או גדודי טנקים מצומצמים, הסתערו לבדן על מערכי ההגנה המצריים. ברוב המקרים לא הותקפה שום אוגדה מצרית על-ידי יותר מגדוד טנקים ישראלי בוזמנית. במילים אחרות: כוח ישראלי בהיקף של 20 עד 30 טנקים הסתער על אויב שהפעיל בגזרת ההסתערות כוח שמנה 100 ויותר טנקים, משגרי טילים נגד-טנקים, תותחים נגד-טנקים לסוגיהם ועוד כ-100 מטולי "אר-פי-ג'י". על-ידי הסטת עתודות יכולה הייתה האוגדה המצרית לתגבר את הגזרה המותקפת באמצעים נוספים. במקרים מעטים הותקפה האוגדה המצרית לכל היותר באמצעות חטיבת טנקים ישראלית מוקטנת – 50 עד 60 טנקים. ביחסי כוחות כאלה אין להתפלא שיחידות הטנקים הישראליות לא הגיעו להישגים המבוקשים מהן. יחד עם זאת, בהחלט צריך להפיק את הלקח הנובע מהמחיר ששילמו המצרים בתנאי לחימה כה נוחים להם: התוקף היה נחות בגודלו, נעדר סיוע של ארטילריה ושל רגלים, והפגזים שבהם השתמשו הטנקים הישראליים היו בעלי יעילות נמוכה נגד חיילי רגלים.³² אם נבוא בטענות על הרכב הכוח הישראלי ערב מלחמת יום הכיפורים, הרי שלא המחסור ברגלים היה הבעיה המרכזית, כי אם העדר מרגמות בעוצבות הטנקים ומחסור בתותחים בינוניים. מסכי אש ארטילרית על השוחות שחפרו לעצמם הרגלים המצרים – במיוחד של פגזים רסיקי אוויר – היו מגבירים פי כמה את אבדות המצרים ומצמצמים משמעותית את יכולתם לירות ביעילות על

הרמטכ"ל דוד אלעזר ופמליה לקראת ביקור אצל הכוחות הלוחמים בגולן

ללא כל קשר לאישור או לאי-האישור לגייס את המילואים, צמרת צה"ל הייתה משוכנעת שדי בכוחות הסדירים כדי לבלום את המתקפות של צבא מצרים ושל צבא סוריה

והגיע לצה"ל רק בסוף אותה המלחמה) היא בערך פי שניים משל טילים מדור א' (כגון ה"סאגר" הרוסי שהיה בשימוש המצרים). אבל מנגד, בשל היותם יקרים יותר, כבדים יותר ומסורבלים יותר, סביר להניח שהמצרים היו מצליחים להביא פחות משגרים וטילים לידי ביטוי בקו החזית.³³

מול תכונות מסוימות, המשפרות את שרידותם של משגרי טילים מדור ב' בהשוואה למשגרי טילים מדור א', יש גם תכונות המפחיתות את שרידותם.³⁴

בניגוד לצה"ל, הצבא הסורי תקף כשלוש-רבעות כמויות גדולות מאוד של תותחים ושל רגלים. הגורם העיקרי לנפגעים בקרב כוחות הרגלים של צה"ל ברמת-הגולן היה הארטילריה הסורית (כ-40% מכלל נפגעי יחידות הרגלים).³⁵ זאת במצב שבו עיקר המאמץ הארטילרי הסורי כוון לעבר

בטנקים, ישלם על כך יותר אבדות מאשר כוח טנקים המקבל את המשימה הזאת. דרך אגב, התקפות-הנגד המפוזרות והלכאורה כושלות של הטנקים הישראליים מנעו מהמצרים להשלים את הרחבת ראשי הגשר שלהם עד לעומק המתוכנן. את שתיכנונו להשלים ב-24 השעות הראשונות הצליחו המצרים לממש רק כעבור כמה ימים נוספים של לחימה.

ייתכן שהצטיידות מצרית במערכות טילים נגד-טנקים מדור ב' הייתה מגדילה את היקף אבדות הטנקים של צה"ל ומצמצמת את היקף אבדות הרגלים המצרים, אבל קשה לאמוד בדיוק בכמה:

- הסתברות הפגיעה הממוצעת בתנאי קרב של טילים מדור ב' (כגון ה"טאו" האמריקני, שנכנס לשירות מבצעי בצבא ארצות-הברית כמה שנים לפני מלחמת יום הכיפורים

הטנקים המסתערים. בהקשר הזה יש להזכיר שבסעיף השיטה של פיקוד הצפון נכתב מפורשות שאת התקפות-הנגד יש לבצע בסיוע ארטילריה ומטוסים, כלומר לא באמצעות הטנקים לבדם. כלומר, מפקדי צה"ל היו מודעים לצורך בסיוע אש לטנקים. הטעות, במיוחד בחזית המצרית, הייתה בהערכת הכמות הדרושה ובמימוש התפיסה בפועל.

- ברמת-הגולן, נגד אויב שעיקר עוצמת האש נגד-טנקים שלו נורתה מטנקים, איבד צה"ל באותן ארבע יממות כ-400 טנקים. הסורים, שהתמודדו עם צבא הטנקים הישראלי, איבדו באותן יממות יותר מ-800 טנקים.

הנתונים האלה מצביעים, לכאורה, שכוח רגלי, המנסה לבלום כוח שריון, הגם שהוא מצויד בשפע של מערכות נשק נגד-טנקים ומסתייע

עמדות הטנקים הישראליים בניסיון לשחק אותם. אך מכלל הנפגעים מבין צוותי הטנקים רק כרבע נפגעו מארטיילריה.³⁶ המגבלה בנתונים האלה על שיעור הנפגעים היא שהם מתייחסים לכלל המלחמה, וקשה לאמץ במדויק את משמעותם לשלב המגננה. מכל מקום, ללא קשר להיקף האבדות, ריכוזי האש הארטיילרית הסורית על עמדות הטנקים הקשו על תפקודם (במיוחד

בכל האמור באיתור מטרות ובכינון לעברן), ובמקרים אחדים אף נאלצו יחידות טנקים לנטוש עמדות מופגזות. אם הטנקים התקשו בתנאים כאלה – על אחת כמה וכמה היו מתקשים מפעילים של משגרי טילים נגד-טנקים נעדרי שריון. גם כאן יש ראיות לכאורה לכך שאלוף פיקוד הצפון צדק בהערכתו בנוגע למחיר שישלם אם ישתית את הגנתו על כוחות רגלים או אפילו אם ישלב יותר כוחות רגלים במסגרת ההגנה המבוססת על טנקים.

לסיכום זהיר של סוגיית המחיר, אני מתרשם, שלפחות בתנאים של מלחמת יום הכיפורים, חסך לעצמו צה"ל אבדות רבות בכך שהסתמך במידה רבה על טנקים והפעיל את חיל הרגלים רק במשימות שלא הייתה שום אפשרות אחרת לבצען. בוודאי שהיו פעמים שבהן ההתעלמות מיחידות הרגלים הייתה מוגזמת,³⁷ אבל מקרים אלה אינם הוכחה לכלל. אהיה הראשון להודות שהמסקנה הזאת דורשת מחקר נוסף לביסוסה, אבל היא תקפה לא פחות מהטענות שהושמעו נגד תורת הלחימה של צה"ל דאז, כיוון שגם הן נעדרות כל ביסוס מדעי.³⁸

חשוב גם להדגיש כי הניתוח שלעיל מבוסס על נתוני 1973. מאז השתכלל מאוד הנשק נגד-טנקים: נכנסו לשירות טילי דור ג' המצוידים במערכות הנחיה מסוג "שגר ושכח", הטווח היעיל של

הטילים גדל מאוד, וניתן לירות אותם גם בלילה ודרך מסכי עשן. נוסף על כך גדלה מאוד כמות המשגרים במרחב. מדובר אפוא במציאות שונה לחלוטין מזו שהייתה קיימת באוקטובר 1973, ולכן כבר לא ניתן להסתמך על לקחי מלחמת יום הכיפורים כאשר מתכננים את בניין הכוח הצבאי או את ההיערכות להגנה או להתקפה בחזיתות השונות.

אם נבוא בטענות על הרכב הכוח הישראלי ערב מלחמת יום הכיפורים, הרי שלא המחסור ברגלים היה הבעיה המרכזית, כי אם העדר מרגמות בעוצבות הטנקים ומחסור בתותחים בינוניים

אז מדוע התמוטטה מערכת ההגנה הישראלית?

אולם פטור בלא כלום אי-אפשר. אם התפיסה של פיקוד הצפון אכן הייתה נכונה, מדוע התמוטטה מערכת ההגנה הישראלית ברמת-הגולן? בניגוד לאמרה המקובלת, לפחות במקרה הזה הכישלון אינו יתום, יש לו אפילו אבות רבים:

- **הכישלון הוא בראש ובראשונה של המודיעין הישראלי**, שלא הצליח להעניק לצה"ל התרעה מספקת. מהכישלון הזה, במיוחד על רקע הקונספציה שהמודיעין הטמיע היטב במוחותיהם של מפקדי צה"ל,³⁹ נבעו יחסי הכוחות הכמותיים הגרועים כל כך, ההיערכות הלא נכונה ליום קרב במקום לקרב הגנה וסדרת החלטות טקטיות שגויות של מפקד חטיבה 188 בניהול הקרב, משום שעד לשעות הערב המאוחרות המשיך לשגות באשליה שמדובר ביום קרב. נכון שלא בהכרח הייתה הממשלה מסכימה לגיוס כללי של המילואים גם אילו ניתנה ההתרעה יום קודם,

- אבל לפחות גדוד מילואים אחד –
- הגדוד השלישי של חטיבה 188 – היה מתגייס לפני תחילת המלחמה ומעניק למפקד חטיבה 188 עוד כוח שהיה חסר לו מאוד בלילה הראשון של המלחמה ובבוקר היום השני. ייתכן שהימצאות הכוח הזה הייתה מאפשרת לסתום את הפערים שנוצרו לקראת מוצאי יום הכיפורים בין היחידות הישראליות שכיסו את הגבול, וחדירתם ללא קרב של הסורים לתוך דרום רמת-הגולן במשך ליל 6-7 באוקטובר לא הייתה מתרחשת. אילו הייתה ממשלת ישראל מתירה גיוס מילואים, הסיכוי שהסורים היו מגיעים אפילו לחלק קטן מההישג שאליו הגיעו היה מצטמצם דרמטית, שכן אז היו בידי פיקוד הצפון די עתודות כדי לחסום כל פער ולהכות בכל כוח סורי שבכל זאת היה מצליח לפרוץ דרך הכוחות הערוכים על הגבול – כפי שתוכנן.
- **כישלון חשוב נוסף היה בתחום הפיקוד והשליטה – כולל המשמעת הפיקודית.** סידורי הפיקוד והשליטה של הכוחות הסדירים ברמת-הגולן בהחלט לא היו על-פי התורה – לא באופן חלוקת הגזרות ובוודאי שלא באופן העברתן של יחידות מכפיות אחת לאחרת. תקלות השליטה גרמו לעיכובים בהעברת פקודות, להפעלה לא יעילה של כוחות, לאי-העברת מידע חיוני בין כוחות שכנים נעדרי אמצעים לתקשר ביניהם (במיוחד בלטה התופעה הזאת בהעדר הקשר בין המוצבים שהחזיקו יחידות הרגלים לבין מחלקות ופלוגות הטנקים שפעלו סמוך להן. מידע ערכי על פעילות הכוחות הסוריים, שהיה מסייע מאוד לטנקיסטים, לא הגיע אליהם)⁴⁰ ועוד. בכמה מקרים קיבלו מפקדים החלטות תמוהות בלי להתחשב במצב הכולל ובצורכי המפקדים הממונים עליהם. החלטה תמוהה כזאת היא החלטתו של מפקד חטיבה 7

כוחות שריון של צה"ל חוצים את הגבול הסורי מזרחה

אילו הייתה המלחמה מתחילה בבוקר, הרי שהחטיבות המשוריינות והממוכנות הסוריות היו תוקפות באור יום. הפערים בכיסוי הישראלי כנראה לא היו נוצרים, והסורים היו מתקשים הרבה יותר להחדיר את כוחותיהם מעבר לגבול, ואולי אף היו נכשלים לחלוטין

מצרים ושל צבא סוריה. הייתה זו המעטה משמעותית ביכולת הצבאית הערבית. גם לסוגיה הזאת הייתה השפעה על מידת הלחץ שהפעיל ראש המטה הכללי כדי לאשר לו גיוס מילואים, על מידת הנכונות של שר הביטחון להתנגד לבקשת ראש המטה הכללי ועל מידת הביטחון העצמי המופרז של מפקדי העוצבות בשטח. האם תשוקתו העזה של מפקד חטיבה 7 להטיל את חטיבתו לקרב מהר ככל האפשר נבעה מחשש שקו ההגנה עומד להיפרץ, או מחשש שהוא עומד להחמיץ את המלחמה? מדוע המשיכו מפקדי היבשה לסמוך על עוצמת האש של חיל האוויר למרות ממדיהם הידועים של מערכי ההגנה האווירית הסורית ולמרות אזהרותיו של חיל האוויר שיידרשו לו יומיים-שלושה כדי להביסם?

• העדר אמצעים לראיית לילה. אחת הסיבות להצלחת הסורים לחדור לתוך דרום רמת-הגולן במוצאי יום הכיפורים הייתה עיוורונם בלילה של הישראלים. בהעדר מכשירים איכותיים לראיית לילה ועקב מחסור בפגזי תאורה

המערכת הראשון הסורי הייתה מאוזנת לכל רוחב החזית. יתר על כן, מנהל הלחימה בפועל, קצין האג"ם הפיקודי, התייחס בחיוב להחלטתו של מפקד העתודה הפיקודית היחידה, חטיבה 7, להטיל את עצמו לגזרה הצפונית כבר בשעה 16:00, אף שלא הייתה לכך שום סיבה בשטח: גדוד 74 הצליח לבלום את כל הניסיונות הסוריים לחדור בגזרתו. בדיעבד טען קצין האג"ם הפיקודי, שאילולא אישר את הפעולה הזאת, היו הסורים מבקיעים בצפון רמת-הגולן. יש מקום לחקור מדוע נוצר אצלו הדימוי השגוי הזה של המציאות. מכל מקום, התוצאה הייתה שכאשר הבקיעו הסורים דווקא בדרום רמת-הגולן, לא נותרו בידי הפיקוד עתודות כדי לסייע לחטיבה 188. לכן נאלץ הפיקוד להטיל את המילואים לקרב ההגנה בחופזה, טיפין-טיפין, בלי שהייתה להם שהות לצבור כוח ולהתארגן כראוי.

• זלזול באויב. ללא כל קשר לאישור או לאי-האישור לגייס את המילואים, צמרת צה"ל הייתה משוכנעת שדי בכוחות הסדירים כדי לבלום את המתקפות של צבא

להטיל את עצמו לחזית בתוך שעותיים מפתיחת המלחמה, אף שלא הסתמן עדיין שום צורך לתגבר את הכוחות שם – ובוודאי שלא בגזרה שאליה בחר לנוע. (עד היום חלוקות הגרסאות בנוגע לשאלה אם קצין האג"ם הפיקודי, שניהל את הלחימה, ידע מראש על ההחלטה הזאת ואישר אותה, או שנודע לו עליה רק בדיעבד). מפקד חטיבה 7 קיבל החלטה תמוהה נוספת: ב-7 באוקטובר הוא הורה לשרידי גדוד 82 לחבור אליו בחזרה, אף שהם הוכפפו על-ידי הפיקוד לחטיבה 188 לטובת משימותיה ואף שבשעת קבלת הפקודה לנוע צפונה הם היו הכוח המשמעותי העיקרי שחסם את דרכם של הסורים לנפח.

• טעויות בשיקול דעת והערכות מצב שגויות. אחת הטעויות המרכזיות הייתה התעקשות המפקדים הבכירים להאמין שהמאמץ העיקרי של הסורים יונחת בצפון רמת-הגולן, אף שהמודיעין התריע זמן רב לפני המלחמה שהסורים בוחנים להטיל את מאמצם העיקרי בדרום הרמה, ואף שבפועל התקפת הדרג

התקשו הישראלים לגלות את הכוחות הסוריים הנעים לתוך רמת-הגולן ועוד יותר התקשו לפגוע בהם, חוץ מאשר בטווחים השואפים לאפס. התופעה הזאת השפיעה במיוחד בדרום רמת-הגולן בגלל הרווחים הגדולים יותר בין הכוחות הישראליים שהיו ערוכים שם.

• כמו בכל מלחמה – גם למזל היה תפקיד. מתוך שבעה מאמצים חטיבתיים סוריים בשעות אחרי הצהריים של ה-6 באוקטובר, רק שניים הצליחו לכבוש ולבסס מאחז בעבר הישראלי של הגבול. גם המאחזים האלה היו קטנים משמעותית ממה שתיכננו הסורים, אולם בסיוע החשכה הם הספיקו. חטיבה משורינת סורית אחת חדרה לתוך רמת-הגולן בצמוד למדרונותיה הדרומיים של גבעה נ"ג 958 – גזרה שבחושך שום כוח ישראלי לא ראה את המתרחש בה. כניסת החטיבה הזאת בקטע של החזית תוכננה מראש, ובלי שהסורים ידעו שדווקא שם יש "חור" בכיסוי הישראלי. חטיבה משורינת וחטיבה ממוכנת הצליחו לחדור בין ציר הנפט לבין תל-סאקי, כיוון שגם שם מצאו פער בכיסוי התצפיתי הישראלי. אילו הייתה המלחמה מתחילה בבוקר – כפי שרצו הסורים, אך הם נאלצו להיעתר לדרישה המצרית לפתוח את המלחמה בסביבות 14:00 – הרי שהחטיבות המשורינות והממוכנות הסוריות היו תוקפות באור יום. הפערים בכיסוי הישראלי כנראה לא היו נוצרים, והסורים היו מתקשים הרבה יותר להחדיר את כוחותיהם מעבר לגבול, ואולי אף היו נכשלים לחלוטין.

הערות

- ראו: דוד קמחי, "תורת ההגנה במבחן המערכה ברמת-הגולן ביממה הראשונה במלחמת יום הכיפורים", מערכות 397, עמ' 17
- ראו: שם, עמ' 7
- ישנם שני סוגים של הפתעה: הפתעה בסיסית והפתעה מצבית. הפתעה מצבית היא כאשר המופתע מודע

לעצם ייתכנות האירוע, אך מופתע בכל הנוגע למועד או למקום שבו מתרחש האירוע. הפתעה בסיסית נוצרת כאשר המופתע אינו יודע שאירוע מסוים בכלל אפשרי. יש כמובן דרגות שונות של הפתעה מצבית ושל הפתעה בסיסית. יכולתו של אדם להגיב להפתעה תלויה במידה רבה בסוג ההפתעה. ההתאוששות מההלם קשה יותר וארוכה יותר כאשר ההפתעה היא בסיסית מאשר כשהיא מצבית. התעקשות המודיעין במשך כמה שנים שמלחמה כוללת לא תיתכן – אלא בתנאים מאוד מסוימים, וכי התנאים האלה טרם התממשו – הפכה את פרוץ מלחמת יום הכיפורים להפתעה בסיסית. ב-13 בספטמבר ניסו הסורים ליירט מטוס צילום ישראלי שטס מעל גבול לבנון-סוריה. בקרב האוויר שהתפתח הופלו 12 מטוסי קרב

אני מתרשם שלפחות
בתנאים של מלחמת יום
הכיפורים חסך לעצמו
צה"ל אבדות רבות בכך
שהסתמך במידה רבה על
טנקים והפעיל את חיל
הרגלים רק במשימות שלא
הייתה שום אפשרות
אחרת לבצען

- סוריים ומטוס קרב ישראלי אחד. בעקבות האירוע הזה הייתה ציפייה לפעולת תגמול סורית ברמת-הגולן. הן מפקד החטיבה והן אחד משני מפקדי הגדודים הסדירים בחטיבה היו חדשים, ולכן יזם מפקד החטיבה נוהל קרב לרענון פקודות המבצע של החטיבה, אלא שכאמור, בפועל עסקו רק בתוכנית ליום הקרב. ההגנה על רמת-הגולן – תורות ותפיסות, מסמך פנימי של צה"ל, 1990
- שם
- שם
- אין זה משנה אם אמ"ן התחייב רשמית על משך ההתרעה הזאת או לא – תוכניות המבצעים של צה"ל התבססו על ההנחה שהוא אכן התחייב לכך. אם לא הייתה התחייבות רשמית כתובה, הרי שנראה כי הייתה התחייבות בעל-פה ברוח זו.
- ראו: קמחי, שם, עמ' 7
- שם, עמ' 14
- שם, עמ' 6
- שם
- בגיוס מרבי נועדו להיערך ברמת-

- הגולן כוחות בהיקף של כ-20 גדודי טנקים וכ-10 גדודי רגלים (כולל גדודי רגלים משוריינים). בפועל היו בתחילת המלחמה חמישה גדודי טנקים ושלושה גדודי רגלים (מהם אחד במצבה חלקית בלבד).
- למעשה, כל תורות קרב ההגנה מאז ועד היום יונקות מתורת ההגנה הגרמנית, שפותחה בחזית הצרפתית במהלך מלחמת העולם הראשונה והועתקה על-ידי הצרפתים, הבריטים, האמריקנים והרוסים בהתאמות ובעדכונים קלים כאלה ואחרים.
- מתוך פרק ההגנה בספר התורה המרכזי של צבא גרמניה – "פיקוד על כוחות" – שיצא לאור ב-1933 ונותר בתוקף עם עדכונים חלקיים עד סוף מלחמת העולם השנייה ב-1945. ראו סעיפים: 438, 446, 451, 463.
- לדוגמה: ספר תורת המערכה האמריקני משנת 1986, FM 100-5, עמוד 136; ספר תורת הקרב האמריקני משנת 2001, FM 3-90, עמוד 9-10, סעיפים 9-32, 9-33. הספרים האלה דנים ב"הגנה קבועה קדומנית" (המינוח האמריקני הוא Forward Area Defence), שבה נאלץ המפקד לערוך את הרוב המוחלט של כוחותיו על הקו הקדמי "מסיבות מדיניות, צבאיות, כלכליות ואחרות" או כאשר תוואי השטח הטובים ביותר לביסוס מערך ההחזקה (עמדות טבעיות, מכשולים חזקים וכדומה) מצויים צמוד לקו המוצבים הקדמי, ולנהל שם הגנה עקשנית.
- ראו: קמחי, שם, עמ' 15. בהצגת הטענה הזאת מסתמך סא"ל קמחי בעיקר על ספרו של עמנואל ולד, קללת הכלים השבורים, הוצאת שוקן, 1987
- טענותיו של ולד רחבות הרבה יותר מאשר רק בהקשר של ההגנה ברמת-הגולן, וקצרה היריעה מלהתייחס בצורה מסודרת לכל טענותיו, הנבנות זו על גבי זו. אסתפק בקביעה, שלא מעט מהצהרותיו מתבססות על ניתוח שטחי של ההיסטוריה הצבאית ושל תורות הלחימה של צבאות אחרים. בהעדר סימוכין לרוב טענותיו קשה אפילו לדעת באיזו מידה באמת טרח לחקור את הסוגיה הזאת.
- המונח גדוד רגלים כולל גם את גדודי הצנחנים, את הרגלים המשוריינים ואת גדודי הסיור הפיקודיים והמטכ"ליים, שלחמו למעשה כגדודי רגלים לכל דבר. בצהרי ה-6 באוקטובר 1973 היו ברמת-הגולן חמישה גדודי טנקים ושלושה גדודי רגלים. לאחר גיוס כלל המילואים והססת אוגדה משורינת נוספת לרמת-הגולן גדל סדר הכוחות לכדי 19 גדודי טנקים ו-13 גדודי רגלים. הספירה המדויקת בעייתית, וייתכן שטעיתי בגדוד או שניים בכל חיל. גדודי הסיור האוגדתיים היו רב-חיליים. דרך אגב, אם נספור גם את

יחידות ההגנה המרחבית בפיקוד המרכז ובגבול לבנון, יתברר שהיה כמעט שוויון בין מספר יחידות הטנקים לבין מספר יחידות הרגלים. 20. בין המוכרים פחות אפשר להזכיר את לחימתם של חלק ממוצבי הבט"ש מול הניסיונות לכבוש אותם, את הלחימה סביב בוקעתה, כשחדרו לשם יחידות רגלים וקומנדו סוריות – שבמהלכה הושמדה פלוגת הסיור של חטיבה 7 – השמדת כמה יחידות קומנדו סוריות קטנות שהונחתו בעורף הישראלי (כל אלה בארבעת ימי המגננה) וכיבוש תל-שמס לקראת סוף שלב המתקפה. 21. קרבות נוספים: לחימת המעוזים שנכשלה והלחימה המוצלחת ברובה סביב מעוז "בודפשט", רדיפת הקומנדו המצרי בעומק סיני, הובלת הלחימה של אוגדת שרון באזור החקלאי בגדה המצרית של התעלה. 22. ההגנה על רמת-הגולן – תורות ותפיסות, מסמך פנימי של צה"ל, 1990. 23. בשתי מלחמות המפרץ בין צבא ארצות-הברית ובעלי בריתו לבין צבא עיראק היו לעיראקים רק משגרים בודדים לטילים נגד טנקים. הגנתם נגד טנקים התבססה רק על טנקים, על כמות מצומצמת של תותחים ללא רתע ועל מטולי "אר-פיג'י". 24. הפעלת החוליות נגד טנקים של הצבא הסורי במבצע שלום הגליל הייתה מוצלחת למדי, אולם, כאמור, קשה להקיש ממנה מסקנות לענייננו בגלל תנאי השטח הקיצוניים ומשום שלא מעט מהישגיהם נבעו מטעויות של כוחותינו ומהגבלות שמנעו מצה"ל לנצל את מלוא עוצמת האש שלו. רק כ-10% מהטנקים הישראליים שהשתתפו בלחימה נפגעו – רובם הגדול בטווחים מאוד קצרים, שאינם אופייניים לתנאי רמת-הגולן. 25. תיאור מפורט של התכנונים המצריים ראו אצל: דני אשר, **לשבור את הקונספציה**, הוצאת מערכות, 2003. 26. בערך 170 טנקים, 90-100 משגרי טילים נגד טנקים מסוג "סאגר", 36 תותחים נגררים מ"מ נגד טנקים, 90-100 תול"דים. 27. טנק מושמד הוא טנק שלא ניתן לתקנו כלל (כולל טנקים שנשארו בידי האויב), או שתיקונו נמשך עד אחרי תום המלחמה. 28. ראו אצל סעד א-דין א-שאזלי, **חציית התעלה**, מערכות, תל-אביב, 1987, עמ' 168. 29. על-פי יחס של כמעט שלושה פצועים לכל הרוג. היחס הזה תואם את הידוע לנו על נפגעי צה"ל ועל הנפגעים של צבאות ערב באותה המלחמה. 30. לדוגמה: ב-8 באוקטובר תקף גדוד טנקים מילואים ישראלי, שמנה 24 טנקים, את מערך ההגנה המצרי באזור "חמוטל". הגדוד הישראלי איבד שלושה טנקים שהושארו על

היעד, ו-14 טנקים ניזוקו, אך חזרו לשטח ההיערכות בכוחות עצמם ובהמשך תוקנו. אבדות הישראלים בכוח אדם כללו חמישה הרוגים, שלושה נעדרים ו-20 פצועים. המצרים איבדו 16 טנקים מושמדים ועשרות הרוגים ופצועים. למחרת בבוקר כבר מנה הגדוד 24 טנקים, לאחר שקיבל טנקים מתוקנים מסדנת החימוש הפיקודית. ראו את תיאור הקרב אצל: ב"ז קדר, **אוקטובר**

שיעור הפגיעה שהשיגו חיילי החי"ר המצרים ביחידות השריון הישראליות בסיני נראה מרשים, עד שבוחנים את המחיר ששילם תמורתו החי"ר המצרי, את האופן שבו לחמו יחידות השריון הישראליות באותם הימים ואת היקף האבדות של צה"ל מול הצבא הסורי, שהפעיל בעיקר טנקים

1973 – סיפורו של גדוד מחץ, הוצאת תמוז, 1975, עמ' 40, 43, 48. להישגו של הגדוד הישראלי יש להוסיף שהוא יצא לקרב כאשר לרוב רובם של הטנקים לא היו מקלעים חיצוניים (מקלע מפקד ומקלע טען)! 31. גדוד המילואים שהחזיק במעוזים לאורך קו המים. 32. נגד רגלים יכולים היו תותחי הטנקים הישראליים לירות פגזי מעיך וחלול. שני הפגזים האלה הם בעלי אפקט רסס מוגבל – יחסית לפגז נפיץ רגיל באותו קוטר. בחול הרך של סיני הם איבדו עוד יותר מעילותם, משום שרוב עוצמת הפיצוץ והרסם נספגה בקרקע. בהמשך המלחמה התקבלו מארצות-הברית פגזים יעילים יותר מסוג "פלשט", המתפוצצים לפני הפגיעה בקרקע וממטירים רסס צפוף של חיצים מתכת קטנים. 33. המשגרים המצריים היו ברובם המכריע מדגמים נישאים ונועדו ללוות את הרגלים בהליכתם. הפיכת היחס בין כמות המשגרים הנישאים לבין כמות המשגרים הממונעים הייתה משפרת את זמינותם, אך בה בעת הייתה מקילה על הטנקיסטים הישראלים לזהות את רכבי השיגור ולהשמידם. 34. מצד אחד, טיל מדור ב' מהיר יותר ומדויק יותר, כך שהמשגר נחשף פחות זמן בעת הירי, אולם מהצד

האחר, המפעיל והמשגר צמודים ובעלי חתימת שיגור גבוהה יותר מאשר משגרי טילים מדור א', הממוקמים במרחק ביטחון מהמפעיל, כך שמקומו המדויק אינו נחשף בעת השיגור. 35. נתוני מקרפ"ר במחלקת היסטוריה. 36. שם. 37. לדוגמה, בשתי התקפות כושלות של יחידות טנקים על תל-שמס, אשר נכבש לבסוף באבדות זניחות על-ידי כוח רגלי. 38. לדיון כולל בסוגיית ההסתמכות על מערך טילים נגד טנקים ראו את ספרו של אדוארד לוטווק, **אסטרטגיה של מלחמה ושלוש**, מערכות, תל-אביב, 2002. לוטווק משתמש בסוגיה הזאת כבסיס להסבריו על ההבדל בין רמות המלחמה השונות וכיצד יש לנתח את ערכם של כלי נשק שונים ברמות השונות. 39. "הקונספציה" הייתה שסוריה לא תצא למלחמה ללא מצרים, ושמצרים לא תצא למלחמה ללא יכולת אווירית לפגוע בעומק ישראל. ההערכה הזאת של המודיעין הייתה נכונה ומבוססת היטב במידע מודיעיני עד שלהי 1972. אז החליט סאדאת לשנות את האסטרטגיה המצרית ולצאת למלחמה גם ללא התנאי האווירי ובלי לנסות לכבוש בעצמו את כל סיני. המודיעין הישראלי לא קלט את השינוי הזה עד לבוקר ה-6 באוקטובר 1973. בינתיים חונכו מפקדים רבים שבעתיד הנראה לעין אין צורך להתכונן למלחמה של ממש, שהרי מצרים טרם רכשה את המטוסים הדרושים לה... על המשמעות של התפיסה הזאת אפשר ללמוד מהצעדים שנקט אל"ם יצחק בן-שוהם כאשר התמנה למפקד חטיבה 188: הוא הסתפק רק בבדיקה וברענון של התוכניות ליום קרב. במקרה הזה לא פועל לטובת המפקדים של אז התירוץ שנערכו במתכונת של יום קרב. גם ביום קרב אין שום היגיון לכך שיחידות שכנות באותה גזרה אינן יודעות לדבר זו עם זו וכפופות למפקדים שונים.

